

ТМ	Г. XXXII	Бр. 4	Стр. 929 - 935	Ниш	октобар - децембар	2008.
----	----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

Приказ дела
Примљено: 24.08.2008.

Виолета Трајковић

РЕЛИГИОПОЛИС: НЕДОУМИЦЕ СОЦИОЛОШКОГ ПРИСТУПА*

У оквиру рада на пројекту "Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције (149014Д)"¹ припремљен је тематски зборник *Муке са светим – изазови социологије религије*. Приређивач зборника је проф. Драгољуб Б. Ђорђевић. Као што стоји у *Уводној студији* самог аутора, ова књига представља неку врсту континуитета обраде тема о којима је раније било речи у неким другим публикацијама, попут анализе најраспрострањеније религије код нас (*Православље између неба и земље*, 1991), проблематизације секуларизације и секуларности (*Повратак светог*, 1994) и испитивања атеистичких структура (*Искушења атеизма*, 1997). Писац сматра да овде понуђени дијалог у форми различитих текстова (и личног осврта) јесте на неки начин "затварање" континуума размишљања о религиозности, секуларности и атеистичности, закључно са разматрањем изазова матичне дисциплине.

Наглашавајући да је централно питање тематског зборника упитност о могућој научности социолошког подухвата у сфери религије ако се она (религија) дефинише уз помоћ светог, подцртава се неопходност интердисциплинарног приступа, који подразумева кооперацију, за разлику од мултидисциплинарног приступа, који стоји на становишту паралелног бављења истим проблемом без кооперације. Заступајући став да социолог религије не мора бити религиозан, али мора бити објективан, аутор презентује искуствену анализу позиције у којој се данас налази социологија религије. Запажа се да је као академска дисциплина социологија религије у повлачењу док као професија има још и више проблема, те се предлаже низ мера које би имале за циљ побољшање положаја исте у виду ојачавања наставног програма и кадровског састава, њеног увођења на сродним студијама, оснивања постдипломских и докторских студија, формирања јачих и већих професио-

festinalente44@yahoo.com

* Драгољуб Б. Ђорђевић, *Муке са светим – изазови социологије религије*, Нишки културни центар, Ниш, 2007, 240 стр.

¹ Пројекат подржава Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије, а изводи Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу.

налних удружења, покретања респектабилних стручних часописа, утемељивања специјализоване библиотеке, као и отварања Одељења за социолошко истраживање религије у неком од Института друштвених наука.

Будући да књига садржи текстове неких од утемељивача социологија религије код нас, у Србији, али и на просторима бивше Југославије, она остварује и тај циљ да подсећа на дужно поштовање према истима. Истовремено, сврставајући у исти ред текстове ветерана и текстове млађих социолога религије, покушава се показати како се негује позитивна традиција преноса социорелигиолошке мисли и мисије с учитеља на ученика, подједнако као и што се јасно одсликава богатство дијалога (па и нека неслагања) међу посленицима ове професије.

Аутор упозорава да домаћа социологија религије није успела да до краја одреди основне појмове, попут: вероисповести и конфесионалне припадности, конфесионалног или моноконфесионалног менталитета, вера мањина, мањинских вера и мањинских верских заједница. Исто тако, назначена је ургентност истраживања малих верских заједница и њиховог "отварања" према професионалним истраживачима религије који би их према важећим критеријумима дисциплинарног проучавања анализирали и помогли да неке предрасуде о њима постану део прошлости. У том циљу би било пожељно испитати и неке, до данас, недовољно проучене заједнице, на пример муслиманске и протестантске. Примећено је да социологија религије делимично сноси одговорност за увођење веронауке у школама и препознато да је "повратак светог" данас у Србији заоденут у рухо банализованости, кичерске иконографије, пуког ритуализма и монотоности, те да би ваљало проучити православну духовност као чиниоца развоја/ стагнације православне цивилизације. На самом крају *Уводне студије*, аутор изражава оптимизам по питању постојања перспективе социолошког проучавања религије, будући да вера поседује утицај на политички, економски и културни живот човека (као и на глобално тумачење света) док се и сама налази под утицајем тих сфера.

Након *Уводне студије* тематски зборник садржи седамнаест текстова различитих аутора. Текст под називом *Религија у постмодернитету: нестанак или повратак светог?* написао је Жељко Мардешић (Јаков Јукић). Кроз призму оцене да су људи све више окренути садашњости, а не прошлости и/или будућности, Ј. Јукић анализира да ли се религија "враћа" или посустаје. Најпре анализира секуларизацију религије и ту износи свој став да је усредсређеност на тренутак врста бега од колективистичке прошлости пред религијско-политичким тоталитаризмом, јер је ту човек још увек субјект. Сматра да се социолози, углавном, слажу да су главни узроци секуларизације били индивидуализам и рационализација живота. Овај аутор је мишљења да је хришћанство увек имало и јеванђеоску димензију, но и црту политичности, те да секуларизација није дошла "споља". Оцртавајући субјективну страну (нередовно посећивање обреда, недовољно јака црквена припадност и примање хришћанских сакрамената) и објективну страну (људска права, сношљивост према дукчијима, верска слобода и потпуна независност у етичком одлучивању) секуларизације, запажа да су оне преплетене и да се социологија данас више бави субјективном него објективном секуларизацијом. Аутор запажа и да док је секуларизација видљиво слабила црквену религију, догодило се сакрализовање политике (уместо раскошних

катедрала расте број кипова народних хероја). Ово је последица тога што савремене државе боље и брже решавају људске проблеме, али и зато што је након Другог светског рата био веома снажан идеал грађанског благостања. Све је резултирало слабљењем и државе и Цркве и разума. Секуларизација је захватила и ослабила религију, после политику и, на крају, и световне митове и сакралне узоре трговине. Као врста побуне против секуларизације, аутор упозорава да се у последњих десет година обнавља фундаментализам. Због тога он позива на поштовање плурализма погледа на свет и на дијалог религија.

Два наредна текста показују парадоксални приступ у изучавању религије. С једне стране, *Мортон Б. Кинг* (Morton V. King,) у свом тексту *Да ли је могуће научно изучавање религије?* брани "легитимност примене основне методе природних наука у изучавању људског понашања, укључујући и религијско понашање" (стр.39). Кинг наводи да многи научници сматрају да је понашање људи (за разлику од звезда, атома, хелија, па чак и других сисара) такво да је неадекватно за научно проучавање. Он наводи, веома прегледно, у три тачке неке контрааргументе тога да је наука о људском понашању опасна и да почива на застарелом схватању природе научне методе. Људи јесу свесна бића и, како кажу опоненти, њихово понашање није регуларно и искрено при посматрању, али аутор наводи да постоје ограничења и код природних проучавања (унутрашњост атома, простор ван нашег Сунчевог система); и природни податак је добијен посматрањем и производ је интеракције између посматрача и посматраног. Људско понашање укључује слободу избора и делања, непредвидиво је и ван природног закона (наприменљив детерминизам) – и јесте тако и није, јер је понашање људи делом предвидиво делом не, али разлика између људи и понашања физичких ентитета није есенцијална већ квантитативна; уосталом има и физичких појава које су непредвидиве. Постојање субјективних елемената (веровања, ставови, емоције, мотиви...) отежавају проучавање – тачно, али је нека поузданост ипак могућа. Четврту замерку научном проучавању људи (а самим тим и религије) аутор препознаје као идеју о супротстављености религиозног и научног схватања човека. Међутим, он запажа да наука и хришћанство нису супротстављени, нису ни идентични, али се интерферирају. И религија и наука сматрају човека узајамно повезаним са свим што постоји и природним.

С друге стране, *Ајлин Баркер* (Eileen Barker) има прилично супротно мишљење. У свом есеју *Научно проучавање религије? Мора да се шалите!* она наводи да концепт друштвене науке не сматра оксимороном, али да верује да је превелико приклањање позитивизму осуђено на неуспех. Ауторка је мишљења да друштвена стварност постоји ако је појединци непрекидно препознају и делују као медијум кроз који се обрађују културне идеје и значења. Она проблематизује питање да ли се може бити методолошки неутралан на терену, будући да друштвени делатници бирају шта ће у оквиру секундарних конструката да представе од примарних. Људске перцепције се негде подударују, али не постоје два човека која деле идентичну визију стварности.

Чињеницу да је веома битно постојање утицајних стручних часописа из области религије који служе за пласирање разних професионалних новости и који и сами пролазе кроз различите фазе у свом постојању, потврђује *Мануел Ј. Мехидо* (Manuel J. Mejido). Његов текст *О настанку и преобража-*

juma Social Compass-a sadrži покуšaj rekonstrukcije pedesetogodišnjeg postojanja ovog časopisa. Pисац okreће оштрицу аналитичке технике у правцу самих делатности социологије религије. Сматра се да овај часопис треба да постигне повезивање емпиријског приступа (у домену ракурса "одоздо" – институције у датом контексту; у домену ракурса "одозго" – историјска збивања у свету) и епистемолошког приступа ("одоздо" – социологија овог часописа; "одозго" – промене парадигми). Он анализира сва различита схватања која су усмеравала овај часопис, те тиме даје предност епистемолошком приступу.

Грејс Дејви (Grace Davie) се у овом тематском зборнику представила текстом *Нови приступи у социологији религије: западна перспектив'*. Ова ауторка је овде изнела своја запажања о концептуалним средствима која су неопходна за правилно разумевање веза модерности и религије. Модерност и постмодерност (разуме се на нивоу оквира економско-друштвених структура) и модернизам/постмодернизам (у оквиру културних форми) имају своје последице по религију. Она је мишљења да промене у религијском животу западне Европе могу да се схвате паралелно са посматрањем промена у секуларној сфери. Традиционалне теолошке формуле бивају "поткопане" постмодерним концептима. Секуларне сигурне чињенице (наука, рационализам, прогрес...) такође се налазе на испиту. Нема више чврстих претпоставки да ће секуларни дискурс надвладати установљену и уједињену религијску алтернативу, него ће се и секуларно и религијско мишљење развијати пратећи кретање већег броја група људи. Данас занимљиве форме (два кластера веровања) религијског живота модерне Европе јесу оне које су повезане са "New age" на једној страни, односно оне које се противе променама и затварају се у себе (те тиме постају "рај" за фундаментализам), с друге стране. Постмодернизам је донео религији, сматра ауторка, то што је она све мање обавеза за појединца и постаје ствар личног опредељења, ствар религијске потрошње. На трагу идеје *Шмуела Ајзеништата* (Shmuel Eisenstadt) о могућности разумевања модерног света, ако се он разуме као континуирано конституисање и реконструкција мноштва културних програма, ауторка закључије да и облици религије могу бити на сродан начин појмљени.

Аутори *Мирко Благојевић* и *Сергеј Флере* су својим текстовима (*Са времена (де)секуларизација српског друштва (Стари или нови изазов за домаћу социологију религије?)*, односно *Верска недоследност и секуларизација*) приложеним овом зборнику сигурно допринели бољем разумевању појма секуларизације и њему сродних. М. Благојевић доноси кратку историју овог појма у нашој земљи, посебно начинивши осврт на феномен клерикализације српског друштва, испољавајући свој суд да клерикализацију подржавају одређени политички субјекти, део хијерархије СПЦ, али и неки водећи интелектуалци. Иако наводи да су процеси повратка религије и цркве у јавни живот бројни (увођење веронауке у школама, медијска промоција верске иконографије, уважавање мишљења цркве о чисто световним питањима, тежња цркве да се инфилтрира у политичке кругове...), он сматра да ипак нису сви они доказ клерикализације. Сергеј Флере покушава да докаже да секуларизација није у потпуности потиснута, мада је додуше територијално ограничена на Европу. Полазећи од идеје да је секуларизација опадање значаја, односно средишности религије у функционисању друштвеног система, аутор развија свој концепт који подразумева да верски став према животу

претпоставља спремност на жртву, односно да верска неконзистентност (пре свега неспремност на жртву и одрицање) може бити знак секуларизације, док истицање верности или верске праксе није знак централности вере – може бити знак конформизма. Он нам презентује резултате истраживања на ову тему спроведено у четири културно-конфесионалне средине: Марибор (Словенија), Сарајево (БиХ), Ниш (Србија), Аубурн (Алабама, САД), ексклузивно нам откривајући резултат да "наводна верска обнова у српском православљу нема чврсте темеље, није преокрет дубљег тренда и да привидан верски ентузијазам у тој средини нема дубљу подлогу" (стр. 125-126).

Текст *Религија и рационалност у међукултурној перспективи (Валидирање теорије рационалног избора на узорку студената из пет националних средина)* аутора *Мирана Лаврича* веома познату теорију рационалног избора (када људи имају могућност избора они се одлучују за опцију која се перципира као оптимална из угла калкулације међу предвиђеним трошковима и користима појединих избора) емпиријски проверава, односно доноси нам резултате своје проверене и потврђене хипотезе да "на нивоу религијских организација постоји позитивна корелација између вредности награда и цене припадности религијској организацији" (стр. 102) на узорку од 2158 студената из Марибора, Сарајева, Ниша, Аугбурна и Сендаи-а (Јапан).

Вејд Кларк Руф (Wade Clark Roof) у оквиру свог есеја *Религиозна гранична подручја: изазови за будућа проучавања* анализира доживљај и праксу религиозног типа на територији Калифорније и дуж границе Сједињених Држава и Мексика, сматрајући да је проучавање религије у периоду када су све врсте граница веома нестабилне веома привлачно, будући да долази до значајних интерференција. Исто тако, овај аутор (чији текст обилује егзотичним примерима) наводи да више није довољно да социологије религије сарађује у испитивању религије само са психологијом и антропологијом, већ да треба укључити и историју, семиотику, економију, књижевну критику, медијске студије и студије комуникације, студије културе и студије родних равноправности.

Сам приређивач зборника, Драгољуб Б. Ђорђевић, приложио је истом свој текст *Протестантизација Рома Србије*. Саглашавајући се са ставом већине социолога да је глобализација међу кључним факторима десекуларизације и да доводи до детериторијализације религије (неке религије и верске заједнице се јављају негде где их раније није било), аутор говори о све израженијем феномену масовног укључивања Рома у мале верске заједнице протестантске провинијенције. Обелодањујући да се овај процес дешава преко саморепродукције верника, преобраћивања и преузимања верника из већинских религија, као и путем мисионарења, преобраћивања и преузимања из корпуса етничких и верских мањина, аутор подцртава и (детално образлаже) подложност Рома мисионарењу, преобраћивању и прозелитизму, истичући да постоје четири групе фактора ширења протестантизма међу Ромима (социјално-економски, богословски, културни и политички). Као најприкладније интерпретативно решење оваквог религиозног одабира Рома, аутор наводи срж теорије рационалног избора.

Адер Т. Лумис (Adair T. Lummis) и *Пола Д. Незбит (Paula D. Nesbitt)* текстом под називом *Истраживање о женском свеиштвенству и социологија религије* приказују читаоцима своје резултате изучавања могућности напредовања жена у теолошкој сфери, закључујући да жене имају мање могућно-

сти за професионални напредак, да постоје контрадикторни подаци истраживања (и оне жене које имају профеминистичка гледишта и оне које су традиционално оријентисане јесу проактивне као свештеници; женски свештеници нису виталнији него што се то очекивало...) (Лумис), да постоје суптилне и префињене мере друштвене контроле које примењују елите како би зауставиле напредовање жена (перманентна промена правила, постављање неспособне жене на веома одговорно место, међусобно хушкање...) (Незбит), да не постоји никаква особита методологија у проучавању права жена (Лумис), односно да она постоји (Незбит), да би јавно дискутовање о неједнаким односима мушкараца и жена свештеника могло да олакша мењање става (Лумис), односно да би укључивање естаблираних мушкараца истраживача и свештеника могло много више да помогне (Незбит).

Ђуро Шушњић, Ташби Сајед (Tashbih Sayyed), Пол Мојзес (Paul Mojzes) и Иван Цветковић су обделали аспект верске толеранције и могуће злоупотребе религије у политичке и ине сврхе. У тексту *Верски дијалог и толеранција – драма разумевања* Ђуро Шушњић разматра дијалог међу верама и феномен толеранције у четири аналитичке равни: дијалог верника исте вероисповести (православне), дијалог верника различитих хришћанских вероисповести (католичке, православне и протестантске), дијалог припадника различитих вера (јеврејство, хришћанство, ислам) и дијалог верника и оних који не верују. Пол Мојзес презентује текст Ташби Саједа *Пример дијалога: Мухамед није посланик терориста*, који диже глас против ћутње која влада међу муслиманима поводом извођења терористичких напада у име ислама. Иван Цветковић у свом тексту *Муке са светим на примјеру данских карикатура* веома објективно анализира реакцију јавности (особито исламске вере) на чињеницу да је у јесен 2005. године дански часопис *Jullands Posten* објавио карикатуре пророка Мухамеда као терористе. Запажајући да је то питање еквилибрања између слободе говора и мишљења, с једне стране (због чега европске владе нису бурно реаговале), односно верских права (због чега су биле бурне реакције у исламском свету), подвргавајући стручно вођеној критици медије који су много допринели заостравању односа, аутор наводи да би, можда, речи нобеловца Гинтера Граса, да је то у ствари сукоб једне не-културе с другом не-културом, најбоље осликале суштину спора (стр.192).

Есад Ћимић нам у свом тексту *Социјализација суочена с конфликтима младих (Скица одсјаја овог процеса на религијску, односно атеистичку свијест)*, водећи нас кроз искусну анализу фаза човековог одрастања и фаза његовог интересовања за религију (од апсолутно-верујућег емоционалног преко откривања парадокса до тежње ка личном избору и оригиналном приступу), доноси запажање да се данас међу младим особама ретко може наћи неко ко збиља тражи суштину религије, већ се већина прихвата унапред (од стране других) датих идеја о истоме. Разматрањем алтернативе постојећем предмету веронаука који се проучава у школама и предлогом да то буде религиологија, бавила се *Зорица Кубурић* у оквиру свог текста *Социологија религије и/или верска настава између методологије и методике*. Последњи текст у низу написала је *Данијела Гавриловић*. У тексту под, делимично нелогичним, насловом *Да ли је могуће расплести лавиринт светог? (Религија у функцији идентификације и легитимације у савременом свету)* ауторка се фокусира на две наведене функције религије осликавајући њихове, већ доволно познате, позитивне и негативне димензије.

Књига је опремљена, какав је и иначе ред, исцрпним избором литературе о разматраним питањима (2000-2006), именским регистром, садржајном белешком о сваком аутору и тексту и notiцом о приређивачу и писцу уводне студије. Рукопис су рецензирала два угледна имена из српске академске заједнице: др Радован Биговић, знани православни богослов и ванредни професор Богословског факултета СПЦ Универзитета у Београду, и др Ђокица Јовановић, ванредни професор социологије културе на Филозофском факултету Универзитета у Београду.

Језгровитост насловне синтагме (*Муке са светим*) и поднаслова (*Изазови социологије религије*) потврђена је скоро свим овим текстовима. Одабир тема и специфичан стил писања указују на богатство социорелигиолошке мисли и комплексност у обделавању религије као контроверзног феномена. Овај зборник сигурно нуди много одговора у том погледу, али, можда још и више, отвара нека нова питања, те говорећи о изазовима социологије религије и сам постаје део истих.